

Per què els Borbons van ordenar l’extermini de les bruixes basques?

Autor: Marc Pons
Data de publicació: 15-07-2025

En el nou model d’estat que volia imposar Enric IV, les bruixes basques no hi tenien cabuda i els va declarar la guerra.

Baiona, País Basc Nord (llavors província francesa de Gascunya), maig del 1609. Fa 415 anys. Pierre de Lancre, jurista i membre del Consell d’Estat del rei Enric IV de França (el primer Borbó al tron de París), i el seu secretari Jean d’Espagnet, jurista i conseller del Parlament de Bordeus (l’equivalent a l’Audiència de la Gascunya), arribaven a la capital de Lapurdi per a “purgar el territori de bruixes”. Lancre i Espagnet, amb la inestimable col·laboració de l’aparell de dominació francès, desplegarien una terrible cacera de bruixes que es traduiria en un brutal escenari de terror i de mort. Les fonts parlen d’un mínim de 200 persones acusades i assassinades. Però aquesta dada només era la punta de l’iceberg d’un fenomen que marcaria un abans i un després. Per què el règim borbònic francès va ordenar l’extermini de les bruixes basques?

Representació d'un aquelarre (segle XVII) / Font: Museu Nacional d'Alemanya. Nuremberg.

Qui eren les bruixes basques?

Izena don guztie emen da (Tot el que té nom existeix)

La majoria dels historiadors i antropòlegs que han estudiat el fenomen de la bruixeria basca coincideixen en la idea que les bruixes basques del segle XVII eren aquelles dones que havien heretat un corpus cultural que clavava les seves arrels en l’època neolítica (5000 aC – 3000 aC), quan les societats que poblaven l’Europa atlàntica prehistòrica eren d’arquitectura matriarcal. Diversos antropòlegs, com Andrés Ortiz-Osés (professor de la Universitat de Deusto)

ens recorden que el relat cosmogònic basc, fabricat en aquell escenari prehistòric, situa el principi de la vida en Ama Lur (la Mare Terra) i en Andra Mari (la humana primigènia), que són figures femenines. El professor Ortiz-Osés defensa que la dona tenia un paper protagonista en els rituals socials i familiars d'aquelles comunitats basques primigènies.

Metgesses i sacerdotesses

La dona prehistòrica basca és l'autèntica protagonista de la seva comunitat i de la seva època. L'antropòloga Barbara Ehrenreich sosté que serien dones que —a causa de l'ancestral divisió del treball (l'home dedicat a la caça i el pasturatge dels ramats, i la dona dedicada al naixement i la criança, i a la cura dels malalts)— haurien desenvolupat un profund coneixement de la vida i de la mort. La mateixa professora Ehrenreich (Universitat de Nova York) afirma que les dones intel·lectualment més dotades serien les llevadores, les remeieres, les que amortallaven els difunts, i les que rebien, custodiaven i transmetien el relat cosmogònic tradicional que volia explicar l'origen de l'univers. Per tant, aquelles dones sàvies eren, alhora, les metgesses i les sacerdotesses d'aquelles comunitats primigènies.

Fragment d'un mapa del regne de França (segle XVII). Província de Gascunya / Font: Bibliothèque Nationale de France.

Creus cristianes i esteles discoidals

La projecció en el temps de la religió tradicional basca va més enllà del que imaginem. L'evangelització d'Euskal Herria va ser molt tardana i la seva penetració va ser molt lenta. A cavall de l'any 1000, el cristianisme era la confessió, exclusivament, de les escasses elits urbanes del territori. I a principis del segle XVII, quan el règim borbònic francès ordena l'extermini de la bruixeria basca, el cristianisme havia tocat les oligarquies rurals, però el gruix d'aquella societat —format per les classes rurals de condició humil— continuava practicant la religió tradicional. Aquesta dualitat confessional es feia palesa, especialment, als cementiris d'Iparralde (el món basc sota dominació francesa), on, durant els segles medievals i la primera època moderna, conviurien les tombes amb creus cristianes i amb esteles discoidals paganes.

Enric IV, el primer Borbó francès. L'inici de la persecució

Paris vaut bien une messe (París bé que val una missa)

Enric de Borbó va arribar al tron de París amb les mans xopes de sang. Durant la guerra aristocràtica francesa (per a dirimir el relleu dels decrèpits Valois), oportunament disfressada de conflicte religiós (1562-1598), havia liderat el partit calvinista. Amb el país exhaust i amb el partit catòlic sense lideratge ni suports internacionals, havia acceptat la Corona a canvi de la seva conversió al catolicisme. França, en nom de la pau i amb l'ambició posada a recuperar el lideratge continental, es podia permetre un rei convers que havia assassinat milers de catòlics. Es podia permetre un revolucionari Edicte de Nantes (1598), que consagrava la llibertat de culte dels catòlics i dels calvinistes. Però no es podia permetre l'existència de confessions ancestrals no cristianes, que el nou poder proclamava que no tenien cabuda en aquell nou món.

Bertran d'Echaux, bisbe de Baiona i col·laborador de Lancre i d'Espagnet / Font: Museu Diocesà de Tours.

La raó d'estat

Per què no tenien cabuda en aquell nou món? El professor Julio Caro Baroja (Universitat Complutense de Madrid) explica que el nou règim borbònic francès (sorgit d'una guerra que havia col·locat la religió a l'eix del conflicte) interpretava la dissidència confessional (l'existència d'una religió diferent de les que havien estat reconegudes per l'Edicte de Nantes) com una amenaça que "afectava vitalment els pilars de la societat". El nou règim borbònic d'Enric IV va imposar un model de societat basat en l'enquadrament de la població i es va inspirar en el principi de la raó d'estat: l'estat s'atribuïa la mateixa dignitat que els valors suprems de la religió i la llei i la prerrogativa d'actuar en contra d'aquests valors en nom del bé general. En aquella arquitectura d'estat, la religió tradicional basca passava a ser considerada una amenaça extrema.

Lacre i Satanàs

El règim borbònic francès va entendre que eliminar la religió tradicional basca requeria una intervenció polièdrica. L'evangelització de la societat rural basca implicava articular un discurs potent, divulgar aquest credo des dels petits temples —oportunament ampliats— i exterminar físicament les sacerdotesses d'aquella vella religió. I en aquell context, Lancre i d'Espagnet proclamarien que l'euskera —la llengua ancestral de la nació i la religió basques— era la llengua de Satanàs. Bertran d'Echaux, bisbe de Baiona, ordenaria la construcció de galeries laterals (que, actualment, són una joia de l'arquitectura popular basca) per a encabir-hi la massa conversa. I l'aparell de dominació francès perpetraria l'assassinat de centenars de dones acusades de ser les sacerdotesses de la vella religió i les metgesses de la vella tradició. Per bruixes.

Representació del regicidi d'Enric IV en mans d'un integrista catòlic / Font: National Portrait Gallery.

Aquests detalls ocults de la història, i molts altres relacionats amb la cosmogonia proto-basca i la seva evolució des de l'antiguitat fins a la persecució borbònica, o amb l'enigmàtic fenomen dels agots, els marginats de l'edat mitjana obligats a transitar amb roba marcada i que serien els constructors dels vaixells baleners que canviarien la història del País Basc (segles XV i XVI), o el contrabandisme transfronterer, especialment intens durant les Guerres Carlines del segle XIX i que seria l'origen de diverses nissagues de l'elit econòmica basca, o l'emotiva història de les "orenetes espardenyeres", les noies joves, gairebé nenes, emigrants temporeres a les fàbriques de calçat, és el que descobrirem en la nostra particular experiència immersiva en el món basc. Consulteu-ne la ruta i el calendari en aquest reportatge.

Marc Pons

Podeu accedir a l'article original a través del següent enllaç:
https://www.elnacional.cat/ca/cultura/borbons-ordenar-extermini-bruixes-basques-marc-pons_1235619_102.html